

„אין מעבירין על המצוות“ בהלכות תפלין.

אליעזר וייל .

במכילתא שמות יב, יז, דרשו חז"ל את הפסוק:
 "ושמרתם את המצות - אל תקרי כן, אלא
 ושמרתם את המצוות. כדרך שאין מחמיצין
 את המצה כך אין מחמיצין את המצווה,
 אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מייד".
 ופירוש הדבר, שאם באה מצוה לידו של אדם אסור לעבור עליה, אפילו
 לא על מנת לעסוק במצוה אחרת.
 בהלכות תפלין פוגשים כלל זה בשלש הלכות שונות, שכל אחת
 מהן יש בה גפ"מ יומיומית בעת הנחת התפלין, או חליצתם.

א. המניחים כיוון הטיית ה ת פ ל ין ל ת וך
 כ י ס א ח ת .

שו"ע, הלכות תפלין, כה, א: "אחרי שלבש טלית מצוייץ יביח
 תפלין, שמעלין בקודש". מכאן מתברר, שהעיטוף בטלית קודם להנחת תפלין.
 ומסקנת השו"ע מכאן: "...והמניחים כיוון הטיית והתפלין לתוך כיוס
 אחת, (הייבו לתיק אחד, כמו שעושים אלו
 המניחים תפליהם בתוך תיק הטלית.) צריכין
 להזהר שלא יביחו כיוס התפלין למעלה, כדי
 שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם קודם
 הטלית, כדי שלא יעבור על המצוות."
 ה"מגן אברהם" ס"ק א, שם, חולק וסובר שכל החשש של "אין
 מעבירין על המצוות" הוא דוקא אם הטלית והתפלין נמצאים בתוך אותו
 תיק של הטלית (וכן להיפך), אולם אם התפלין נמצאים בכיסם, אין קפידא
 בזה. וראייתו מסעיף יא, שפסק שם שאסור להוציא של ראש עד שתהא של
 יד מובחת, הא כל זמן שמונחת אין בזה משום "אין מעבירין על המצוות".
 וכן פוסק כדעתו בשו"ע הרב, כה, ג:

"ואם לא נזהר בזה, והגיה כיוס התפלין למעלה
 מן הטלית, אעפ"כ יתעטף תחלה בהטלית קודם
 שיביח תפלין, ואין זה כמעביר על המצוות
 כיוון שהתפלין מכוסים ומונחים עדיין בתוך
 כיסם. אבל אם התפלין הם בגלוי ומונחים בלא
 כיס... אסור שיעביר על המצווה...".

המשנה ברורה בס"ק ג, שם, פוסק כדעת השו"ע:
 "אפילו לא יאחוז בהם בידו, רק לפי הושטת
 ידו הם מונחים לפניו תחלה, אין מעבירין
 עליהם וצריך להקדימן...".

ומדובר שם על תפלין בכיסם. וכן כתב גם נבאור הלכה ד"ה: "שלא יביחו",
 מכריע כשו"ע ודלא כמג"א, "אחר דרבים חולקים עליו".
 גם נ"כף החיים" שם, ס"ק ו, חולק על דעת המג"א, ומסביר, שראייתו
 מסעיף יא אינה ראייה, שמקור ההלכה שם הוא מתשובת הר"י גיקטליא, שעל
 פי הקבלה אין להוציא תפלה של ראש מכיסה, עד שיביח תפלה של יד, וכן
 יש לנהוג גם כאשר אין שייכות לדין של "אין מעבירין על המצוות".
 ב"מחצית השקל" מוסיף עוד, שבכוונה הוסיף הרמ"א באותו סעיף
 הערה על דברי השו"ע:

"אם שניהם לפניו חוץ לתיק לא יתקן לפתוח התפלה של ראש עד אחר הנחה של יד".
ומסביר המשנה ברורה שם בס"ק יא, מטעמו משום "אין מעבירין על המצוות", משום שהדין שהוזכר באותו הסעיף בשו"ע (שלא יוציא של ראש מכיסן עד אחר הנחת של יד) אינו מטעם זה של "אין מעבירין על המצוות".
מכיוון, שכך היא דעת רוב הפוסקים, צריכים להזהר אלו המביחים תפליהם בתוך תיק הטלית, להניחם באופן כזה שלא יגעו בהם כלל קודם להתעטפותם בטלית.

ב. אם פגע בתפליין של ראש קודם הנחת תפליין של יד.

שו"ע, כה, ה: "ויביח של יד תחלה... ואח"כ יביח של ראש...".
לפי הכלל של "אין מעבירין על המצוות", אם פגע בשל ראש לפני תפליין של יד, לכאורה צריכה להיות ההלכה שיביח של ראש תחלה. וכך פסק רש"י עפ"י הגמרא בירומא, לג, ע"ב:
"אמר ריש לקיש: אין מעבירין על המצוות... אמר רבא: ש"מ מדריש לקיש עבורי דרעא אטוטפתא אסור".
(כלומר, להעביר של יד על של ראש - אסור). ופירש רש"י שם (כלשון הב"י, סוף סי' כח): "כשפוגע בתפליין של יד תחלה אסור להעבירו ולהביח של ראש"; וכנראה כוונתו משום "אין מעבירין על המצוות".
אולם הרא"ש והמרדכי, בהלכות תפליין, חלקו על פירושו ואמרו שבמקרה כזה אין האיסור העיקרי משום "אין מעבירין על המצוות", אלא משום גזירת הכתוב על הסדר של הנהגת תפליין: "וקשרתם לאות על ירך" והדר "והיו לטוטפות בין עיניך"; ולכן אם אירע שפגע בשל ראש תחלה, יעביר על המצוה, וישימה בצד, ויביח של יד קודם ואח"כ של ראש. ומסביר הט"ז, בס"ק ה:
"דכתיב: והיה לך לאות על ירך, והדר: ולטוטפות בין עיניך... ומשום הכי מוטב שיעביר על המצוות, משיעבור על מה שכתוב בתורה...".
וכן דעת התוס' והרמב"ם, וכדעה זו פסקו האחרונים הלכה למעשה.

ג. סדר הנחת התפליין בתיקן בשעת חליצתן

הגמ' (הב"ל) בירומא לג ע"ב: "אמר ריש לקיש: אין מעבירין על המצוות... אמר רבא: ש"מ עבורי דרעא אטוטפתא אסור".
התוס' והרא"ש והמרדכי פירשו דין זה, ביחס לסדר המשמוש בתפליין, שהמשמש בתפליין יקדים תפליין של יד לשל ראש. אולם ר"ת הביין בשם ר"ח ורב האי:
"אסור להעביר ולהקדים ולתת של זרוע בתיק תחלה, ולהביח עליה של ראש, כי אז יהיה זקוק להעביר על המצוות...".

כלומר, דברי רבא מתייחסים לאופן הבחת התפלין בתיקם, ועפי"ז פסק השו"ע, בסי' כח, סע' ב: "יביח בתיק של ראש ועליו של יד, כדי שכשיבוא להביחן יפגע בשל יד תחלה".

ופרש ה"ח כוונת הדברים: "שיעשה תיק אחד ארוך וצר וישים זה על זה ולא אתי לידי טעות".

אלא שהמג"א בס"ק ד, מקשה מדברי השו"ע ביורה דעה, רפב, יט: "אין מניחים נביאים וכתובים ע"ג חומשים, ולא חומשים ע"ג ספרי תורה...".

וסיבת הדבר, שאין להניח דבר שקדושתו קלה ע"ג דבר שקדושתו חמורה; ולפי זה אסור להניח תפלין של יד, שקדושתם קלה, ע"ג תפלין של ראש, שקדושתם חמורה; ולכן סובר המג"א:

"נהיגי עלמא להניחם זה אצל זה, ולא זה על גבי זה".

המשנה ברורה בס"ק ט, פסק שנוהגין כדברי המג"א והוסיף (בשם הי"ש לחן שלמה") ד"טוב שיהיו התפלין של יד בצד ימין של התיק"; כלומר שהמניחים זה בצד זה את התפלין יקפידו על מקום קבוע בתוך התיק, על מנת שלא להכנס לבעיה שבשאלת סדר הבחת התפלין במקרה שפגע בשל ראש תחלה.

